

Osmanlı İkel Tarım Toplumu Üzerine Bir Eleştiri

Ertuğrul Tokdemir*

Özet

Osmanlı döneminin sonlarında mali konulardaki artan ilgiye rağmen, bunun üzerine Türk edebiyatında sınırlı sayıda yeterli çalışma yapılmıştır. Yanardağ (2015) bunlardan bir tanesidir ve esas olarak, Tokdemir (1999) ve Texier (1339) gibi önceki çalışmaların yetersiz sonuçlar göstermesi nedeniyle dikkatimizi çekmektedir. Bu kısa makale, Yanardağ (2015) ve onun literatürdeki mevcut çalışmaları yetersiz kullanımına bir eleştiridir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Para, Tarım Toplumu, Türkiye

JEL Sınıflandırması: O52, P43, P48

A Critique on Ottoman Primitive Agrarian Society

Abstract

Despite a growing interest in financial issues in the late Ottoman period, there have been a limited number of adequate studies in the Turkish literature. Yanardağ (2015) is one of them, and draw our attention mainly due to its inadequately referring the results of earlier researches such as Tokdemir (1999) and Texier (1339). This short paper is a critique on Yanardağ (2015) and its inadequate use of the existing studies in the literature.

Keywords: Ottoman, Money, Agrarian Society, Turkey

JEL Classification: O52, P43, P48

---

* Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi, İşletme Fakültesi, İstanbul Teknik Üniversitesi.

Son dönem Osmanlı para tarihi yıllardır ilgi duyduğum konular arasında yer alır. İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e devlet maliyesinden dış ödeme açıklarına finansal ilişkilerde para mekanizmasının önemli rolü vardır. Para sisteminin değişim geçirdiği 19. Yüzyılda İmparatorluk dış finansmana başvururken yeni parasal uygulamalara da sahne oluyordu. Bu alandaki çalışmaların sınırlı olduğu bilinmektedir. Böyle olunca yeni çalışmaların ilgiyle karşılanması tabiidir.

Günümüzde toplumsal ve iktisadi yapıyı açıklamada yakın geçmiş sık sık gündeme getirilmektedir. Yakın geçmişi referans alan bu çalışmalar bugünkü uygulamaların zeminini, gelecekteki politikaların da dayanaklarını oluşturacaktır. O halde bilgilerin objektif analizi, burada kritik bir önemi haizdir. Bu analizin dayandığı veriler ve ulaştığı sonuçların günlük yaşamı yönlendiren yargılardan uzak olması gerekir. Burada Yanardağ (2015) bu çerçevede değerlendirilecektir.

Konuya ilgi duyan biri olarak, bu alanda yapılan yayınları az çok izlemeye çalışırım. M.Özgür Yanardağ'ın "19. Yüzyıl Osmanlı Para Düzeni: Kâğıt Para Kullanımına Geçiş Aşamalarının İktisadi Analizi" başlıklı makalesi de bu yayınlardan biridir ve *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8 Sayı 36, Şubat 2015, s. 918-933'de çıkmıştır. Türkçe adındaki "uluslararası" sıfatını derginin İngilizce adı, makalenin İngilizce başlığı ve özeti tamamlar niteliktedir.

Makalenin yazarı bir öğretim üyesidir. Çalışmasının uluslararası bir araştırma dergisine kabul edilerek yayınlanması mutlaka bir hakem sürecinin varlığını gösterir. O halde aşağıda bu çalışma üzerine yapılacak değerlendirmeler yazarla birlikte onu da içine alan üniversite bilim ortamının işleyişine yönelik olarak anlaşılmalıdır. Çünkü ortada yayınlanmış bir yazı vardır, ancak bu yazı, yazarı dışında konuyla ilgili bilim insanlarıncada okunup gözden geçirilmiş ve varsa değişiklik ve düzeltmeler yapılması istenmiş ve yapılan değişiklikler yeterli sayılarak yayın kararı verilmiştir. Yayın tarihi üzerinden geçen üç yılda bu makalenin belli bir okuyucu kitlesi tarafından da okunduğu açıktır. Böylece tarafımızdan ortaya konulacak tespit ve gözlemleri paylaşan geniş bir okuyucu bilim

insanı çevresinin olduğu düşünülebilir. Dergi editörlerinin, hakemlerin görevini yerine getirmemesi okuyucuyu harekete geçmek zorunda bırakıyor. Burada kısaca yapmaya çalıştığımız budur.

Yazı ilk bakışta göze çarpan birçok çelişki ve tutarsızlıklarla doludur. Ayrıca ciddi ölçüde intihal söz konusudur.

Önce çelişki ve tutarsızlıklara değinelim.

Kaynakça dışında 15 sayfadan oluşan makalede ard arda gelen sayfalar, hatta paragraflar arasında ifade ve üslup bütünlüğü, anlam tutarlılığı yoktur. Mesela 931. sayfada sonuç bölümünde “devlet merkezli bir toplumsal örgütlenmede ekonomi(nin) ... siyasal ve idari kurumlarla paralel bir ilerleme” gösteremediği belirtilmiş; izleyen paragrafın ilk satırlarında ise bu tespitin tam aksi vurgulanmıştır: “19. Yüzyıl Osmanlı mali bunalımı, ekonominin güçsüzlüğünden çok merkezi devletin güçsüzlüğünden kaynaklanmıştır.”

Yine sonuç bölümünde s.932’de yazara göre “Osmanlı hükümdarları ve yakınları, ... gösterişler içinde yaşayabilmek için... borçlar altına girmişlerdir.” Hemen ardından o dönemi 150 yıl sonrasıyla, bugünkü Türkiye ile karşılaştırırken tamamen aksi görüştedir: “Gereksiz kamu harcamaları için yapılan ... iç borçlanma senetleri o devirde de söz konusuydu bu devirde de.” Hükümdar ve yakınlarının gösteriş harcamalarını, kamu harcamaları olarak nitelemek sorunlu bir ifadedir.

Aynı sayfalarda yazar tarafından Osmanlı İmparatorluğu’nun “gerilemiş ve içine kapanmış” olduğu belirtilmekte ve bu tespit, “ülkenin ilkel bir tarım toplumu” olarak kaldığı hükmüyle tamamlanmaktadır.

Emperyalizmin sınır tanımadığı bir dönemde büyük devletlerin, gittikçe artan ayrıcalıkları karşısında açık pazar konumundaki ülkenin –gerileme konusu bir yana- içine kapanacak bir güce ve iradeye sahip olduğu nasıl düşünebilir?

Limanlarından ülke içine ağaç şeklinde yayılan binlerce kilometre demiryolu, her türlü para yanında, yazarın çalışmasına konu oluşturan kâğıt para kullanımı Osmanlıyı kendine özgü ilkel bir tarım toplumu olmaktan kurtaramıyor mu? Hakem heyeti ve editör de aksini önermemiş olduğuna göre “Osmanlı ilkel tarım toplumdur”.

Çalışma ilgisiz bir şekilde ani bir sıçramayla 21. Yüzyılın Cumhuriyet’ine atlar ve yüksek bir kalkınma ve refah düzeyine erişmek için yapılması gerekenleri öğütleyen cümlelerle sona erer.

Başlangıçtaki özet ve giriş ile sonuç arasında herhangi bir bağıntı yoktur.

Zaten “sonuç” bölümünün ilk üçte birlik kısmı 1999 yılında yayınlanmış başka bir makaleye aittir. Gerçekten aşağıda, açık künyesini vereceğimiz bu makalenin konusu da, yazarı da farklıdır. M. Özgür Yanardağ, değişik bir zamanda, farklı bir çerçevede kaleme alınan bir yazının sonucunun tamamını olduğu gibi almış, kendisinin kaleme aldığı sonuçla yan yana koymuştur. Üslup farkı ve anlam uyumsuzluğu kolayca göze çarpmaktadır.

Uyuşmazlık burada açık bir intihal belirtisidir ve bu intihal, tarafımdan yazılıp, Osmanlı Devleti’nin 700. Yılı dolayısıyla İFMC’nin İktisat Dergisinin Ekim 1999, sayısında yayımlanan yazımdan yapılmıştır (Tokdemir, 1999).

Gerçi Yanardağ, 922. Sayfada yukarıdaki yazıdan yaptığı bir alıntıda kaynak göstermektedir. Ancak makaleye göz atınca referans vermeden başka alıntılar da yaptığı görülmektedir. Bu örneklerden ilki referans göstererek aldığı paragrafın devamını, yeni bir paragraf şeklinde aktarmasıdır (Tokdemir, 1999: s. 42; Yanardağ, 2015: s. 922).

Kaynak belirtmeden alıntılama 923. Sayfada da devam etmektedir (Tokdemir 1999: s. 41). Bu kez alıntı yapılırken metinde bazı atlamalara ve kısaltmalara gidilmiştir. Burada benim çalışmam zikredilmeden, bir kaynak ta gösterilmiş ve başka bir paragrafta yer verdiğim 38 numaralı dipnot buraya taşınmıştır. Bu dipnotun açılımı şöyledir:

Charles Texier, Küçük Asya, Coğrafyaya, Tarihe, Asarı Atıkaya Ait Tarif, Matbaa-i Amire, İstanbul 1339, s.11.

Bu kitap Ali Suat tarafından tercüme edilmiş ve eski harflerle basılmıştır. Yanardağ'daki referans ise Texier 1997: 11'dir ve verdiği kaynakçada da eser *Küçük Asya, Avrasya Etnografya Yayınları* şeklinde gösterilmiştir.

Aşağı yukarı üç çeyrek yüzyıl sonra yeni harflerle basılan eserin 11. sayfasının hiç değişmeden aynı içerikle, aynı cümlelerle devam ettiği düşünülebilir mi? Böyle bir olasılığın hiç bulunmadığı iddia edilemez ama cevabı uzaklarda değil bu makalenin kendi kurgusu içinde aramak da bizi kestirmeden sonuca ulaştırır. En akla geleni tabii, dipnotun metin içinde başka bir yere nakledilmesi gibi, bu dipnottaki sayfa numarasına dokunmadan kaynak bilgilerinin de yazarın erişip okuyabileceği başka bir baskısına taşınmasıdır.

Aslında bir kara mizah örneği olarak bu cevapla yetinilebilirdi. Yine de yeni basımdaki 11. sayfayı bizzat görme isteğimi yenemedim ve adı geçen eserin Boğaziçi Üniversitesi'nin Kütüphanesi'nde 1997 basımına ulaştım. Bu kitap Yanardağ'ın kaynakçada yazdığı gibi Küçük Asya'nın tamamı değil, Küçük Asya cildini meydana getiren çok sayıdaki kitaplardan sadece biri olan "Bithinia"dır; ancak Küçük Asya Bithinia" şeklinde basılmıştır. İlke olarak her türlü sürprize hazır olmakla birlikte bu kadarını düşünmek hayal gücümü zorlardı. Bir 11. sayfa arayışıyla yola çıkmışken, ne o sayfayı ne de adı verilen kaynak eseri bulabildim. Aşağıda kitabın iç kapağı ile 11. sayfanın fotokopileri somut birer kanıt olarak sunulmuştur.

Bu arada bu alıntının başına bir talihsizlik daha gelmiş bir sözcük dönüşüm geçirerek, "madde" iken "maden" olmuştur. Sözcüğün içinde yer aldığı cümlenin yeni biçimi şöyledir: "Zira Batı dünyası artık ilke olarak asli değere sahip olmayan madenlerden imal edilmiş para kullanımını sistemin temeline oturtmuştur." Para konularıyla tanışıklığı yarım yüzyılı aşan benim gibi bir kimse için bu ifade iç karartıcıdır. Söylenmek istenen, tedavüldeki paraların artık geçmişteki gibi kendine ait değeri olan madenlerden darbedilmediği, tek başına bir değer taşımayan kâğıttan yapıldığıdır. Yani hiçbir şekilde kendisi de değer taşıyan madenlerden değersiz madene geçişten bahis yoktur, kâğıt paraya geçilmiştir. Kâğıdın "değersiz maden" olmadığı açıktır.

Kaynak göstermeden bir aktarma da 924. Sayfada ilk paragrafta yer alır (Tokdemir 1999: s. 43). Burada nakledilen metin, eklendiği ifadelerle tam bir doku uyumsuzluğu içindedir. Aynı paragraf içerisinde anlam ve üslup açısından birbirine yabancı iki metin görünümü vardır.

Yazarın kaleme aldığı (!) sonuç bölümünün aşağı yukarı ilk üçte birini benim makalemin sonucunun oluşturduğu yukarıdan belirtildi. Kaynak göstermemekle birlikte ne metinde ekleme ya da eksiltme ne de bir değişikliğe gidildiği görülüyor. Sonuç bölümünde yukarıda değindiğimiz tutarsızlıklarda bu metin naklinin de önemli payı vardır.

Yazıda bir hayal ürünü mü yoksa yaratıcılık örneği mi olduğuna karar veremediğim bir tespit te şudur: "... Alınan borçlar, ... önceki borçların faizleri ve anaparalarının geri ödenmesinde kullanılmaktaydı... Artan parayla devlet adamlarının seyahat harcamaları karşılanıyordu" (Yanardağ, 2015: s. 929)". Buradaki değerlendirmeyi –eğer olursa- okuyucularıma bırakıyorum.

Nihayet kâğıt para değerindeki % 100'e giderek % 200'e kadar düşüşleri okuyunca (Yanardağ, 2015: s. 930) gösterilen kaynağa başvurdum. Gönderme Ali Akyıldız (1996)'nın s.130'sına yapılmıştır. Referans göstermeden yapılan aktarmalarda, metinler arası uyumsuzluğu azaltmak amacıyla sınırlı bazı değişikliklere de gidildiği görülmektedir. Değerlendirmeyi okuyucuya bırakarak Tablo 1'de değişikliklerle ilgili bazı örnekler sunuyorum.

Tablo 1 – Değişiklikler Tablosu

Sayfa	E. Tokdemir (1999)	Sayfa	M. Ö. Yanardağ(2015)
42	Osmanlı'yı	922	Osmanlı'ya
42	paraların	922	paralarını
42	Osmanlı İmparatorluğu'nu	922	Osmanlı İmparatorluğunu
41	Gerçekten Osmanlı ülkelerinin	923	Osmanlı Devleti'ni
41	koymada kullanabileceğimiz en	923	koymada en
41	Kısaca belirtmek gerekirse her türlü ödeme aracını kapsayan bir bütün olarak tanımlayabileceğimiz para sistemi Osmanlı İmparatorluğu'nda	923	Osmanlı'da ise
41	kalıyordu.	923	kalıyordu (Texier, 1997:11)
43	altında dahi gelişen	924	altında gelişen
43	zorunda kalmış olması	924	zorunda kalması
43	likidite talebine	924	likidite talebini
44	gösterdi. Bu tepkiler	930	gösterdi. Çalışmada, bu tepkiler
44	içinde biz, esas itibariyle	930	içerisinde esas itibariyle
44	üzerinde durduk.	930	üzerinde durulmuştur.

Sayfa	E. Tokdemir (1999)	Sayfa	M. Ö. Yanardağ(2015)
44	Üstyapıdaki	930	Yine çalışmada üst yapıdaki
44	ise konumuzun sınırları	930	çalışmanın sınırları
44	temas etmedik.	930	temas edilmemiştir.
44	kaynaklanıyor olmasıydı.	931	kaynaklanıyor olmasıdır.
45	alan birbirlerinden	931	alan birbirinden
45	aşamasında 58	931	aşamasında
45	uzak cephelerde	931	uzak cepheler de
45	açıklayabilmişti. 59	931	açıklayabilmişti.
45	gelişen dünya	931	gelişen Dünya
45	karşılaştırmalar yapmak	931	karşılaştırma yapma

Kaynakça

- Akyıldız, A. (1996). *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kâğıt Para ve Sosyo Ekonomik Etkileri*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Texier, C. (1339). *Küçük Asya, Coğrafyaya, Tarihe, Asarı Atıkaya Ait Tarif*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Tokdemir, E. (1999). Dağılma Sürecinde Osmanlı İmparatorluğunda Kriz ve Tepki. İFMC İktisat Dergisi, 394, Ekim, 36-46.
- Yanardağ, M. Ö. (2015). 19. Yüzyıl Osmanlı Para Düzeni: Kâğıt Para Kullanımına Geçiş Aşamalarının İktisadi Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(36), Şubat, 918-933.